

Uredništvo in uprava ZAGREB, MASARYKOVA 28a Telefon 67-80 Uredništvo in uprava za Slovenijo in slovenski del Julijske Krajine LJUBLJANA, Erjavčeva 4a

ISTRA

Pravo nije materija, koja se moze ditieljiti na fragmente. Kada se ono u rjesavanju narodnosnog pitanja zeljeno i zeli postici za sebe i za svoje prijatelje, onda se mora dozvoliti njegova primjena i protiv samoga sebe i protiv svojih prijatelja. Neville Chamberlain.

GLASILO SAVEZA JUGOSLOVENSKIH EMIGRANATA IZ JULJSKE KRAJINE

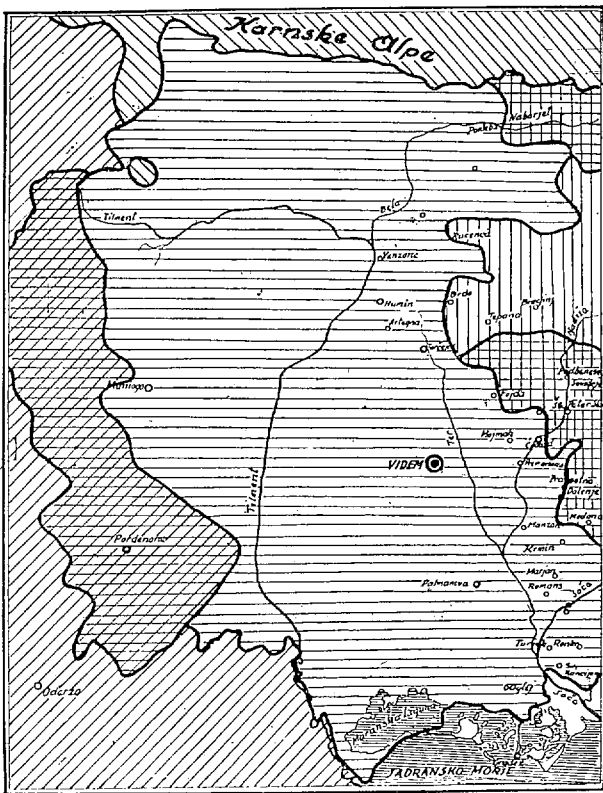
MAJHNA PRIMERA

St. 46 tednika Slovenija je prinesla pod naslovom Pismo z Danske med drugim sledece, kar nas lahko zanima: Ko so Danci 1. 1864. v vojni z Avstrijo in Prusijo izgubili Schleswig, so sli vase in se zarotili, da morajo pridobiti na znotraj, kar so izgubili na zunan. Sel je na delo ves narod in zastavil pri najglobljih koreninah: preoblikoval je dušo vsakega posameznika in danes stoji Danec in Danska tako visoko, kakor morda sorazmerno noben narod na svetu. Samo 10.000 Dancev je še v tistem koščku Schleswiga, ki je ostal pod Nemčijo, a imajo o njih naravnost ogromno literaturo. Danes popoldne sem gledal dolgo vrsto letnikov posebnega znanstvenega obzorika, ki obravnava le to vprašanje ter objavlja zgodovinske dokaze itd. Razen tega sem imel sam v rokah, sicer bi sploh ne bil mogel verjeti tega, monumentalno delo v treh, po kakih 700 strani debelih zvezkih, v veliki obliki, ki obravnava le zgodovino slezviškega vprašanja v letih 1900-1937. In na ljudskih visokih solah tvori ponekod to vprašanje poseben predmet. A mi? Izgubili smo nad tretjino svojega naroda in svoje zemlje, a kako smo sli - vase. Še danes me je strah, ko sem po nesrečnem koroškem prehajstvu po ulicah opazoval tedanje obnašanje naše akademske mladine. In kaj ve o koroškem in primorskem delu Slovenije naš kmet? Starejšim je žal po tržaškem trgu in - konec. Stavim, da je veliki večini našega izobraženstva trenutno jasnejše pred očmi nemško-češka narodna meja kakor nemško-slovenska. Danec so po udarcu 1. 1864., ki je bil v primeru z našim naravnost brezpomembno, priredili in priredili vse. Kaj smo naredili mi zadnjih 20 let?! Duhovno smo najbrž še nazadovali, kajti pred vojno smo vsaj megljeno stili neki skupen narodni cilj, danes še tega nimamo več. Vse naše prizidevanje gre za tem, da bi posnemali predvojni nemški formalizem in dreuro.

O danski manjšini, ki je že od 1. 1864. pod nemško oblastjo in šteje komaj 10.000 ljudi, do sedaj nisimo še slišali. Pri tem igrala važnost pred vsem dva razloga: prvi je ta, da šteje manjšina komaj 10.000, drugi pa je v tem, ker je manjšina pod tujo oblastjo že preko 70 let in so jo torej statistike že izbrisale, kakor so izbrisale ponekad kar cele narode, in so se opet pojavljale na dan. Oba razloga sta torej za danksko manjšino kar najslabša in upravičeno bi pričakovali, če bi vsaj merili po svoje, da bodo Danci sli lepo preko tega in pozabili na to počestico svojih ljudi. Če postavimo zdaj tu poleg primere male Danske in njene skrbi za svojo manjšino, kot je pisec članka v Sloveniji le na hitro opisal, ker ni bil povdarek članka na tem, še primero volike Nemčije in njenih akcij za sonarodnjake, v tujini, v obeh primerih gre za sorazmerno v primeru s celoto v skupnosti živeli sonarodnjakov, le za majhna števila, pa to primerjamo z Slovenijo, ki smo v primeru s celoto izgubili tretjino, nas mora presteti strah pred bodočnostjo, če pomislimo kaj smo storili in kaj delamo, da ohranimo narodno celoto kakršna je, kljub vsem zunanjim spremenjam, kolikor mogoče neokrnjeno. Res je, da je naš položaj v primeru s položajem Danske z ozirom na lego in mednarodnopolitični položaj drugačen, neprimerno težji in nevarnejši in vsako delo zahteva zato mnogo obzirov in zadeva se tisoč težkoč. Toda če pogledamo nazaj vidimo, da smo si ovire v delu poleg svoje delali še sami in so prihajale od lastnih ljudi. Še do danes ni prodrl med vse prepričanje, da je delo za obranitev naših narodnih tradicij in meja dolžnost vseh in da morajo pri njem sodelovati vsi, brez ozira na levo in na desno. Prišlo je že celo tako daleč, da je delo za naše narodnoobrambene cilje zastalo in da je vsaka širša akcija v tem pravcu obsojena na smrt. Danci imajo v svoji manjšini celo literaturo, piše člankar. In po solah tvori vprašanje teh 10.000 ljudi ponekad poseben predmet. Mi imamo o naših manjšinah tudi mnogo pisanega, največ in najbolje v tu-

FURLANSKO VPRAŠANJE

Značilna razprava v geografskem mesečniku „Universo“ — Posledice proglasitve romaunščine za četrti švicarski jezik

- Legend for the map: Ladinsko (furlansko) dialektno ozemlje, Slovensko ozemlje z furlanskimi infiltracijami, Slovensko dialektno ozemlje, Nemško ozemlje, Prehodno ozemlje od ladinske do italijanske.

Nacistična Nemčija je postavila tezo o nemštvi v Nemščini, po kateri tvorijo vsi Nemci na vsem svetu ne glede na to, kje bivajo, eno samo enoto, in se je začela tudi dejansko zavzemati zanje in ščititi njihove pravice. Posledica tega nemškega stališča je bila priključitev Avstrije in razkosanje Češkoslovaške. Sprito te teze in še bolj v očigled njenega praktičnega izvajanja je naravno, da je nastala proti njej tudi reakcija. Kot tako moramo smatrati načrt Švice, proglasiti švicarski nemški dialekt za poseben jezik, različen od nemškega, da bi tako zavrnila morebitno nevarnost.

Da ni ta načrt samo izrodek fantazije, temveč da utegne priti ali sicer postati dejstvo, potrjuje precdenji primer. Saj je Švica pred kratkim proglasila retoromanski dialekt (romanaunščino), ki za govore prebivalcev zgornje doline Rena in Inna, za četrti enakopravni

jezik poleg francoščine, italijanske in nemščine.

S tem je hotela švicarska republika očistno parirati udarec, ki ji je pretil z juga. S tem pa ni samo paralizirala italijanske aspiracije temveč je obrnila celo-st proti napadalcu. Kajli se proglasitvijo omenjenega dialektja za jezik, se sproži nov problem, ki ni moral vznuditi vso pozornost Italije. O tem pravi člankar: Ali obstoja ladinska dialektna enotnost, ki ga je spisal Francesco Coccioni za letošnje juljsko številko geografskega mesečnika „L'Universo“, ki ga je izdal vojno-geografski inštitut v Firenci. S proglasitvijo romaunščine za jezik je zonet oživilo vprašanje, ali so romaunščina, ki jo govorijo v Švici, ladinsčina, ki je v rabi v nekaterih delih Južnega Tirola, in furlansčina del italijanskega jezikovnega kompleksa ali pa tvorijo posebno jezikovno skupino zase. Če so kakorkoli taka jezikovna enota,

potem utegne to delstvo imeti tudi dalekosežne politične geografske posledice.

Tega se zaveda v svojem članku tudi Coccioni, ko razprinja problem s temi besedami:

»Vsako razume, kaj bi za našo italško enotnost pomenilo že samo tiho priznanje, da se mora približno 550.000 Furlanov, ki čuvajo, zavedajoč se svoje odgovornosti, našo vzhodno mejo, smatrati v narodnosti zikovnem pogledu kakor drugorodni (allokveni) podobno kakor drugorodni ljudstva, ki so se naselila v Piemontu, v Julijski Krajini in na Južnem Tirolskem... Če so romaunščina, ladinsčina in furlansčina resnično enota zase, potem morajo znanstveni zaključki, po katerih so se prebivalci kantona Graubündina odtrgali od italijanskega kompleksa, veljati tudi za ostali dve skupini (tostran Alp, ki sta po številu trinajstkrat večji od prve.)

Ker so Furlani naši mejaši na zapadu, mora problem zanimati tudi nas. Zato ga hočemo tu vsaj v glavnih obrisih začrtati. Romanski dialekti, ki jih govori prebivalstvo Retiškil Alp, in ki se bistveno loči od italijanske, so bili učencem svetu znani že v začetku prejšnjega stoletja. Na sorodnost teh dialektov z ladinskimi dialekti v Južnem Tirolu je prvi pokazal 1. 1832. Josef Haller. L. 1870. pa je Christian Schneller opozoril na sorodnost z furlansčino. To vzporejanje je v naslednjih letih proučeval Graziadei Ascoli v svoji knjigi »Sarei ladini«. Zaključil pa je utegovitev leta 1888. profesor romanskih jezikov na innsbrški univerzi Theodor Gartner.

Za dialekte, ki jih govorijo v Graubündnu, v Švici, se je udomačilo ime »romaneunč« (tudi »romoneč«), za dialekte v Engadinu na Tirolskem pa ime »ladine«. Za vse tri dialektne skupine je Ascoli predlagal ime »ladinski dialekti«. Gartner pa je bil proti temu imenu, češ da se z njim označuje samo ožja dialektna skupina v Engadinu in da se rabi tudi za jezik španski Židov. Zato je bil za izraz »retoromanski dialekti«. S tem izrazom so Švicarji že prvi označevali romaunščino, pozneje pa tudi dialekt v Engadinu, in furlansčino. Retiči so se namreč imenovali romanski prebivalci Graubündina, ko so se združili z ostalimi švicarskimi kantoni. Na tem ozemlju je bila v starih časih rimska provinca Retija, ki je sezala proti jugovzhodu do gorske skupine Sella. Retiči sami pa so bivali gotovo še daleč preko tega gorovja proti jugu.

Zato bi bilo od Gartnerja izbrano ime primerno za Romaunč in Ladince, ki tvori danes dva docela ločena jezikovna otoka. Ta izraz pa bi bil upravičeno tudi pri tretji skupini, pri Furlanijih, katerih ozemlje ni bilo nikdar v retički provinca. Za to ne govori samo jezikovna sorodnost, temveč tudi zgodovinski razlozi.

Po Budinskem Czoernigu in Mommsonu je namreč verjetno, da so se v Furlaniji, ko so se bili upostojili Huni in Goti, naselili Retoromani s Tirolskega, na katere so pritiskali s severa Nemci.

Romaunci, Ladinci in Furlani bi bili potemtakem potomci starih Retičev. Toda kakor ni francoščina jezik prednikov sedanjih Francozov, namreč Frankov in Galcev, tako tudi omenjeni trije jeziki niso identični z retičkim jezikom. Retiči in njihovi sosede: Kelti, Germani in morda še Italije so svoje predelali, tako da so nastale te tri ločene dialektne skupine. Naproti Nemcem in Slovencem so njihove meje ostro začrtane, naproti Italijanom pa označamo postopne prehode in italijanske dialekte.

Že pred vojno so bile razne struje v teh romanskih skupinah, ki so stremele za tem, da postane iz njihovega dialektja pravi jezik. Marsikje je prihajal impulz v tem smislu tudi od zunaj. Omenim naj samo nemško organizacijo »Tiroler Volksbund«, ki je izdajala v ladinskem jeziku mesečnik »La difesa del Tirol«.

Sedaj se je problem enotnosti teh dialektov zopet razplamtel. V bistvu gre za dve ločeni vprašanji: 1. ali tvorijo te tri dialektne skupine resnično neko samostojno enoto, ločeno od severnoitalijanskih dialektov, in 2. ali so res Furlani potomci Retičev, ki so se preselili s tirolskih hribov v nižavo? — P. P.

(Nadaljevaaje na 2. strani.)

jih jeziki: V domačem jeziku je tudi raztresenega mnogo, a v vsem tem delu ni sistema, ni enotnosti v nobenem smislu, kot bi jo delo zahtevalo. Kar je najhuše: tudi to delo ni delano tako, da bi ves narod spoznal svoj položaj in vse nevarnosti, da bi ves narod spoznal, da gre za vprašanje obstoja celote in v tem smislu uper vse svoje sile v obrambo svoje individualnosti in v ogroženih točkah takoj pokazal svoj odpor. Pri tem pa seveda ne bo odveč še povdarimo ponovno vprašanje, ki ga je povdaril člankar: »In kaj ve o koroškem, in primorskem delu Slovenije naš kmet?« Odgovarjati na to ni treba posebe. Povdariti bi bilo treba ob tem le to, da ni dovolj, da vodita narodno-obrambno akcijo in skrbita za narod le eden ali pa dva, ki pridela pri tem delu celo do Edena, Chamberlaina ali ne vem koga in mu povesta to in ono o

nas. Njih delo bo le tedaj plodno, če bo slonelo na vseh, na celem narodu, s katerim mora biti vsaka akcija tesno povezana in od katerega mora vsak korak dobiti svojo potrditev. Danci so stopili za svojih 10.000 vsi v delo, se najprej notranje pripravili in utrdili. Pri nas stopajo v delo le posamezniki in plavajo po svoje neke nad narodom ali poleg njega. To vidimo tudi iz tega: Tirolci so izdajali list, ki je po nakladi presegal število njih emigracije, kar pomeni, da so ga čitali zlasti neemigranti. Naš list ne bi po nakladi zadovoljil majhnega dela emigrantov; kje so pa ostali? Pisec poročila z Danske nam je odpril spet vprašanje, ob katerem si lahko temeljito izprašamo vest. Toda pri tem ne smemo ostati kot oni dobri verniki, ki mislijo, da po izpraševanju vesti in kesanju, lahko spet temeljito greše.

č. j.

